

تأثیر طرح نظام جامع آموزشی- تربیتی خانواده معاونت فرهنگی کمیته امداد امام خمینی (ره) بر تحکیم بنیان خانواده‌های تحت حمایت استان البرز

سیدرضا صالحی امیری

دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات

dr. salehiamiri@gmail.com

مسعود کوثری

دانشیار و مدیرگروه علوم اجتماعی دانشگاه تهران

سید محسن میر

دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت امور فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات (مسئول مکاتبات)

چکیده

مقدمه و هدف پژوهش: کمیته امداد امام خمینی (ره) در اهداف فرهنگی خود به منظور زدودن فقر فرهنگی از خانواده‌های تحت حمایت و کاهش آثار فرهنگی فقر در جامعه مورد حمایت سال‌هاست آموزش مهارت‌های زندگی برای سالم سازی خانواده‌ها را با اجرای طرح آموزش خانواده جزء برنامه‌های مهم فرهنگی خود قرار داده است. پژوهش حاضر بر اساس این فرضیه اصلی که طرح آموزش خانواده کمیته امداد امام خمینی (ره) تأثیر بسزایی در توانمندسازی فکری، فرهنگی و معنوی خانواده‌ها داشته، انجام شده است.

روش پژوهش: روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی، از لحاظ میزان و درجه کنترل، میدانی و از لحاظ نحوه جمع‌آوری اطلاعات نیز از نوع تحقیقات توصیفی پیمایشی می‌باشد. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل ۸۲۲ خانوارهای تحت حمایت عضو طرح نظام جامع آموزشی تربیتی خانواده کمیته امداد امام خمینی (ره) استان البرز بود که با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای با انتساب متناسب و تصادفی ۱۲۰ نفر از خانواده‌ها به عنوان نمونه آماری پژوهش انتخاب شدند.

یافته‌ها: نتیجه بدست آمده از تحقیق نشان دهنده تأثیرگذاری بالای طرح نظام جامع آموزشی و تربیتی خانواده اجرا شده در کمیته امداد امام خمینی (ره) استان البرز بر توانمندسازی و ارتقاء سطح آگاهی‌ها و توانایی‌های سرپرست و سایر اعضای خانواده‌های تحت حمایت است و در ترتیب تأثیرگذاری ابعاد آموزشی دینی (بالا)، رفتاری (بالا)، تحصیلی (متوسط)، اقتصادی (متوسط)، فرهنگی (متوسط) و در آخر بهداشتی (پایین)، ارزیابی گردید.

نتیجه گیری: نتایج حاصله از فرضیه‌های فرعی تحقیق نیز نشان می‌دهد که آموزش‌های انجام شده در بعد دینی طرح تأثیر بالایی در توانمندسازی و افزایش نگرش دینی و اعتقادی خانواده‌ها داشته و این بعد آموزشی جهت دهنده سایر ابعاد است.

واژگان کلیدی: کمیته امداد امام خمینی (ره)، آموزش خانواده، مدل برنامه ریزی پویا

مقدمه

استفاده از فعالیت‌های فرهنگی - تربیتی را از اکثریت اعضای یک خانواده سلب می‌کند، روابط موجود و تأثیر و تأثر اعضای خانواده از یکدیگر را نیز نادیده می‌گیرد. پس نیکوست که با محور قرار دادن خانواده در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی - تربیتی، اولاً فرصت حضور همه اعضای خانواده را فراهم آورده و در ثانی با مهندسی محیط و روابط خانوادگی، فضایی تربیتی خلق گردد و نهاد مقدس کمیته امداد امام خمینی (ره) که در برگیرنده کنش‌های مختلف اولیه انسان نسبت به هم‌نوع است می‌تواند به عنوان زیربنایی‌ترین مباحث مربوط به شناخت اجتماع و محیط پیرامون آن قرار گیرد. بدیهی است که شالوده‌ی نظام خانواده باید از چنان دوام و استحکامی برخوردار باشد که در مواجهه با مشکلات سهمناک و گوناگون سربلند و فائق بیرون آید. آموزش خانواده نیز نوعی تعلیم و تربیت است که شامل برنامه‌های معین برای ارتقاء سطح آگاهی‌ها و توانایی‌های سرپرست و سایر اعضای خانواده با هدف ایجاد خانواده سالم صورت می‌گیرد.

در نهاد مقدس کمیته امداد امام خمینی (ره)^۱ که با هدف دستگیری و یاری نمودن محرومان و مستضعفان تشکیل گردیده، اهمیت جایگاه خانواده این نهاد را بر آن داشته که در برنامه‌ریزی‌های مختلف اجتماعی خود، این نخستین نهاد اجتماعی را محور فعالیت‌های خود و علاوه بر کمک‌های مادی ارتقاء سطح فرهنگی خانواده‌های تحت حمایت را مدنظر قرار دهد.

ظهور پدیده فقر در خانواده‌ها موجب آسیب پذیر شدن آن‌ها در برابر انحرافات اجتماعی و اخلاقی شده و لذا مصون سازی خانواده‌ها در برابر آسیب‌های اجتماعی از ضرورت‌های اجتناب ناپذیر در جامعه از سوی کارگزاران فرهنگی کشور است که کمیته امداد امام خمینی (ره) در اهداف فرهنگی خود به منظور زدودن فقر فرهنگی از خانواده‌های تحت حمایت و کاهش آثار فرهنگی فقر در جامعه مورد حمایت

خانواده نخستین نهاد اجتماعی است. در ضرورت توجه به خانواده می‌بینیم که امروزه بیش از هر عصری ضروری است که درباره خانواده‌ها، بحث‌ها و ارشادهایی صورت گیرد: ۱- از آن جهت که در هیچ عصر و دوره ای بشریت تا این اندازه در رابطه با خانواده دچار سقوط و انحطاط نشده بود. ۲- هیچ‌گاه به این اندازه انسان‌ها از دست پخت فکری و فلسفی خود دچار سرخوردگی نشده بودند. ۳- در هیچ عصری آوای تعالیم جان بخش اسلامی و معرفی اسلام به عنوان یک تز حیات بخش و انقلاب آفرین و کارساز جا نیفتاده بود. خانواده هسته اولیه تشکیل یک جامعه است و به هر میزان خانواده سالم‌تر و برخوردارتر از ارزش‌های اخلاقی و دینی و رفتاری باشد آن جامعه سالم‌تر است. جامعه سالم از دیدگاه اسلام متشکل از خانواده‌های دارای سلامت فکری، روحی، اخلاقی، دینی و اعتقادی است که بتواند با الهام از باورهای دینی و استمرار در ارتباط با خدا و تعمیق باورهای دینی خود این سلامت را حفظ و تعالی بخشد. خانواده شالوده حیات اجتماعی محسوب گردیده و گذشته از وظیفه تکثیر نسل و کودک پروری برای بقای نوع بشر، وظیفه فرهنگ پذیر کردن افراد را نیز بر عهده دارد. بنابراین خانواده عامل واسطه‌ای است که قبل از ارتباط مستقیم فرد با گروه‌ها، سازمان‌ها و جامعه، نقش مهمی در انتقال هنجارهای اجتماعی به وی ایفا می‌نماید. از سوی دیگر با توجه به اینکه خانواده با نظام پایگاهی جامعه در ارتباط است، موقعیت فرد نیز تا حدودی مبتنی بر موقعیت اجتماعی خانواده‌اش خواهد بود.

تا زمانی که برنامه‌ریزی‌های فرهنگی - تربیتی به صورت «فرد محور» است و تأثیر عامل مهمی چون خانواده نادیده گرفته می‌شود، نباید انتظار نتیجه چندانی داشت. فرد محور بودن فعالیت‌ها علاوه بر آنکه فرصت

کنند. بنابراین طبیعی است که برنامه ریزان کمیته امداد امام خمینی (ره) این ضرورت را بدانند تا با شناخت مشکلات فرهنگی و مشکلات رفتاری و ویژگی‌های شخصیتی مددجویان به ویژه دانش آموزان و دانشجویان در صدد طرح ریزی اقدامات ثمربخش‌تری برآید تا بتواند در هدایت و یاری این گروه ونیز چگونگی برخورد با آنان موفق‌تر عمل کند.

لازم است اضافه گردد که خانواده‌های امداد دارای آسیب‌هایی از قبیل (زنان مطلقه- دارای دختران بازمانده از تحصیل و ازدواج- اعتیاد- طلاق- بزه‌کاری- بی‌سوادی- بیکاری تکدی‌گری- عدم رعایت بهداشت در خانواده - وجود جذابیت‌های نامطلوب فرهنگی در محیط خانواده- وجود مسائل روحی و روانی در اعضای خانواده- مشکلات عاطفی، اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی در خانواده - در معرض رخنه فرق ضاله بودن خانواده‌ها - پایین بودن سطح دانش فقهی در اعضای خانواده- سکونت خانواده در مناطق مرزی، پرخطر و حاشیه نشینی) هستند. یک ارزشیابی از اجرای طرح نظام جامع آموزشی و تربیتی خانواده نمایانگر میزان موفقیت یا عدم موفقیت طرح جدید نظام جامع آموزشی و تربیتی خانواده و درک نقاط ضعف و قوت خواهد بود. وبا توجه به اهمیت و ضرورت موضوع بر آنیم تا طرح آموزش خانواده اجرا شده در بین خانواده‌های تحت حمایت کمیته امداد امام خمینی (ره) استان البرز را مورد بررسی قرار دهیم.

هدف اصلی پژوهش بررسی میزان تأثیر طرح نظام جامع آموزشی تربیتی معاونت فرهنگی کمیته امداد امام خمینی (ره) بر تحکیم و توانمندسازی فکری و فرهنگی خانواده‌های تحت حمایت استان البرز بوده و اهداف فرعی آن به ترتیب تأثیرگذاری هر یک از ابعاد آموزشی طرح (۱- بعد دینی ۲-بعد فرهنگی- اجتماعی ۳- بعد روانی- رفتاری ۴- بعد آموزشی- تحصیلی ۵-

سال‌هاست آموزش مهارت‌های زندگی برای سالم سازی خانواده‌ها را جزء برنامه‌های مهم فرهنگی خود قرار داده و پس از اقدام به سوادآموزی خانواده‌ها نسبت به آموزش‌های اعتقادی، اخلاقی، احکام، بهداشت و بهداشت روان، مهارت‌های آنان را افزایش داده و به سالم سازی خانواده‌ها کمک می‌نماید. از ابتدا هدف از اجرای طرح نظام جامع آموزشی و تربیتی خانواده در کمیته امداد، تحکیم بنیان و توانمندسازی فکری و فرهنگی خانواده‌های تحت حمایت قرار گرفت و ابعاد آموزشی طرح: ۱- بعد دینی ۲-بعد فرهنگی- اجتماعی ۳- بعد روانی- رفتاری ۴- بعد آموزشی- تحصیلی ۵- بعد بهداشتی- درمانی ۶- بعد اقتصادی- معیشتی، تعیین گردید؛ لذا آموزش خانواده «متغیر وابسته» و ابعاد آموزشی به عنوان «متغیر مستقل» قرار گرفتند.

هدف پژوهش

وجود الگو و مدل مناسب به یادگیری رفتار صحیح فرزندان برای بهره‌مندی از زندگی سالم و لذت بخش مهم‌ترین بخش این نیاز است که مسئولیت آن به عهده خانواده واگذار گردیده است. در واقع تربیت است که افراد را در ارضای نیازهای ضمن بروز و گسترش استعدادها و توانایی‌های یاری و کمک می‌کند. البته مشروط بر اینکه تربیت سالم باشد و به وسیله اشخاص سالم و در محیط سالم انجام گیرد.

بررسی ویژگی‌های رفتاری و شخصی افراد از دیر باز مورد توجه صاحب نظران بوده است، جمعی به واری این مسائل می‌پردازند تا مرزبندی جوامع را معلوم دارند و برخی درصدد کشف ویژگی‌های عمومی و مشترک رفتاری و شخصیتی نزد انسان‌ها هستند در حالی که گروهی دیگر مایلند با شناخت این خصوصیات تأیید یا رد برنامه‌ریزی‌های خویش را نتیجه بگیرند و احتمالاً در آن‌ها تغییرات لازم را ایجاد

بعد بهداشتی- درمانی ۶- بعد اقتصادی- معیشتی) در توانمندسازی خانواده‌ها می‌باشد.

خانواده

یک پدیده جهانی است، شامل دو نفر بالغ از دو جنس مخالف، همراه یک یا چند فرزند خود یا فرزندخوانده که دارای رابطه عاطفی و بسیار نزدیک و تأییدشده اجتماعی می‌باشد (آقابخشی ۱۳۸۷، ۱۲۵).

از نظر راجرز^۲ خانواده نظام نیمه بسته ای است که نقش ارتباطات داخلی را ایفا می‌کند و دارای اعضای است که وضعیت‌ها و مقام‌های مختلفی را در خانواده و اجتماع احراز کرده، با توجه به محتوای وضعیت‌ها، افکار و ارتباطات خویشاوندی که مورد تأیید جامعه ای است که خانواده جزء لاینفک آن است، ایفای نقش می‌کند.

پروفسور روزنباوم^۳ با بررسی حدود چهارصد اثر علمی در زمینه جامعه و خانواده می‌نویسد: کلیه تعاریف و برداشت‌های متفاوت از جامعه شناسی خانواده در آلمان غربی، دارای دو وجه مشترک هستند:

۱) خانواده گروه کوچکی است که ویژگی اساسی و غیر قابل تفکیک آن، صمیمیت آن است؛ ۲) اجتماعی کردن نسل آینده جزء بدیهی‌ترین، اساسی‌ترین و اصلی‌ترین وظایف خانواده است.

سرپرست خانواده

فردی است که مسئولیت تأمین هزینه‌های زندگی و سرپرستی امور معنوی اعضای خانواده را به عهده دارد و به نحوی خانواده را اداره و سرپرستی می‌کند. (حاج یوسفی ۱۳۸۲، ۵۲)

زنان سرپرست خانواده

زنان سرپرست خانواده، بر مبنای تعریف سازمان بهزیستی زنانی‌اند که عهده دار تأمین معاش مادی و معنوی خود و اعضای خانوار می‌باشند. (خسروی،

۱۳۸۰) بوینیک و همکارانش (۱۹۸۴) زنان سرپرست خانواده را، زنانی می‌دانند که بدون حضور منظم و یا حمایت یک مرد بزرگسال، سرپرستی خانواده را به عهده دارند، بر این اساس می‌توان گفت، که سرپرست خانواده به کسی اطلاق می‌شود که مسئولیت اداره اقتصادی خانواده را بر دوش دارد تصمیم‌گیری‌های عمده و حیاتی به عهده وی است.

مسائل و مشکلات زنان سرپرست خانوار

وضعیت اقتصادی: در خانواده‌های زن سرپرست، زن هم مسئولیت کار خانه و هم بیرون خانه را بر عهده دارد. در این خانواده‌ها نحوه صرف هزینه‌ها، حاکی از آن است که آن‌ها تنها جوابگوی نیازهای اولیه زندگی هستند. حدود دو سوم هزینه‌های این خانواده‌ها صرف خوراک و پوشاک و بقیه درآمد هم صرف مسائلی مانند تحصیل فرزندان، هزینه مسکن و درمان می‌شود. (معیدفر و نفیسی ۱۳۸۶، ۱۲)

نا امنی و مخدوش شدن روابط اجتماعی: در جوامعی مانند جامعه ما که زن اعتبار اجتماعی و امنیت خود را مدیون مردان خانواده است، زن بدون مرد برای بسیاری از مردان به عنوان یک فرصت و یک بدن بی صاحب جلوه می‌کند که قصد تصاحب و کام‌جویی از آن را دارند. این مسئله در ابعاد متفاوتی نمود می‌یابد که از تقاضای ازدواج‌های نامطلوب و بدون شرایط مناسب آغاز شد؛ و به موارد دیگر نظیر تقاضای صیغه شدن و تجاوز نیز می‌انجامد. نداشتن مردی تحت عنوان سرپرست و همراه، بدن زن را مورد تهدید مردان دیگر قرار می‌دهد و این چیزی است که غیر از خود زنان سرپرست خانواده، زنان دیگر هم از آن مطلع می‌شوند. بنابراین سعی می‌کنند تا حد امکان بین خانواده خود و چنین زنانی فاصله ایجاد کنند و حتی اگر زن قبل از دست دادن همسرش با خانواده آن‌ها رابطه ای داشته،

گوناگون، حقوق متقابل، روابط شخصی، منافع مشترک، اهداف معین و مناسبات رویارویی و پایدار دیده می‌شود. در آموزش خانواده هدف این است که طی یک فرآیند پیچیده اعضای خانواده یعنی پدر، مادر و فرزندان دانش و مهارت‌های لازم را بیاموزند. (صالحیان ۱۳۷۸، ۲۴۴)

اصول طراحی آموزش‌های اثربخش در آموزش خانواده

۱) برنامه‌های موفق آموزش خانواده، اکولوژیک هستند به این معنا که به جای تمرکز بر یک جنبه موضوع مثلاً رفتار والد، برنامه‌های موفق آموزش خانواده بر کل نظام‌ها و محیط‌هایی که والد و نیز فرزند را احاطه کرده‌اند، متمرکز می‌شوند.

۲) برنامه‌های موفقیت آمیز آموزش خانواده اغلب بر اساس اصل همیاری استوار است، از آنجایی که اکثر سازمان‌ها فقط قادرند به یک بخش از اکولوژی والدین پاسخ گویند درحالی‌که برنامه اکولوژیک نوعاً نیازمند همیاری گروه‌های اجتماع محلی می‌باشد.

۳) برنامه‌های موفق آموزش خانواده، دراز مدت است. برنامه‌های تک جلسه ای ممکن است برای دستیابی به برخی اهداف از قبیل اطمینان بخشی به والدین درباره اینکه تلاش‌های فرزندپروری‌شان مناسب باشد لیکن دارای اثرات پایایی در زمینه تلاش‌های فرزند پروری نیست.

۴) برنامه‌های موفق آموزش خانواده بایستی از کارشناسان و خبرگان به عنوان مدرس استفاده کند.

۷) نقطه شروع برنامه‌های موفقیت آمیز آموزش خانواده نقاط قوت موجود والدین می‌باشند. این اصل بدان معنا است که به جای تمرکز بر روی نقاط ضعف والدین بر نقاط قوت آن‌ها تکیه کنیم و این اصل در

پس از تنها بی سرپرست شدن از وی دوری می‌کنند تا مبادا مردانشان در صدد سوء استفاده از زن برآیند و در واقع به زنان و همسران خود خیانت کنند. چنین است که یک زن مجرد یا بیوه و مطلقه که به تنهایی و بدون حضور مردان زندگی می‌کنند از نگاه دیگر زنان به چشم یک تهدید نگریسته می‌شود. تهدیدی که باید از او فاصله گرفت و روابط اجتماعی با وی را قطع کرد به نحو اولی مشخص است که چنین زنانی در جامعه ما حق داشتن رابطه با مردان را ندارند و در صورتی که کوچک‌ترین رابطه اجتماعی با مردی برقرار کنند، برچسب فاحشه بودن و صیغه ای بودن می‌خورند و لذا کلیه روابط اجتماعی چنین زنانی مخدوش می‌شود. (معیدفر و نفیسی ۱۳۸۶، ۱۷)

سلامت جسمانی: بیش از نیمی از زنان سرپرست خانوار احساس ضعف و ناتوانی می‌کنند. این مشکل در جامعه شهری به ۵۹/۸ درصد می‌رسد. (کمانگری ۱۳۷۹، ۶۳)

آموزش خانواده

نوعی تعلیم و تربیت است که شامل برنامه‌های معین برای ارتقاء سطح آگاهی‌های و توانائی‌های سرپرست و سایر اعضای خانواده با هدف ایجاد خانواده سالم صورت می‌گیرد. (شیوه نامه طرح نظام جامع آموزشی و تربیتی کمیته امداد امام خمینی ۱۳۸۹)

آموزش خانواده مرکب از دو واژه آموزش و خانواده است. آموزش فرآیند پیچیده ای است که طی آن فرد مهارت‌های مورد نیاز برای انجام دادن یک عمل یا وظیفه را کسب می‌کند یا این مهارت در او بیشتر می‌شود. طی فرآیند آموزش موجباتی فراهم می‌آید تا تجربه‌های یادگیری به وقوع بپیوندند و باعث می‌شود کارایی و اثربخشی فرد آموزش دیده بیشتر شود. اما خانواده، عبارت است از یک نوع اجتماع یا سازمانی که در این سازمان افراد متفاوت وظایف مشترک و

مورد همه جنبه‌های تغییر رفتار افراد صادق است. (طالب زاده ۱۳۸۵، ۷)

هامبورگ و مترانیستتری خود برای تعلیم و تربیت کنفرانس تشکیل داد که موضوع آن (تعلیم و تربیت والدین جهان) بود

راهبردهای اجرایی آموزش خانواده

گروه‌های آموزش خانواده: متخصصین آموزش

خانواده می‌توانند گروه‌های کوچکی از والدین را در مراکز فرهنگی یا آموزشی دور هم گردآورند و از این طریق آموزش خانواده را به آنها ارائه دهند. اگر والدین در گروه‌ها از یکدیگر حمایت نموده و آموخته‌هایشان را به یکدیگر انتقال دهند این راهبرد می‌تواند به طور ویژه ای اثربخش باشد.

ملاقات با والدین در خانه: تماس‌های شخصی

یک راهبرد موفق آموزشی است. مخصوصاً در مورد والدینی که احساس انزوا یا محرومیت دارند.

آموزش خانواده در ایالت متحده آمریکا

از سال ۱۳۸۸ روانشناسی به نام استانلی هال که محلی به نام انجمن آمریکایی برای تحقیق درباره کودک را تاسیس کرده است اقدام به سازماندهی آموزشی برای والدین کرد پس از جنگ جهانی اول، بنیاد راکفلر اعتبارات هنگفتی را به توسعه و تعلیم و تربیت خانوادگی و تربیت مربیانی برای والدین اختصاص داد و انجمن‌های ملی بزرگی این تعلیم و تربیت را در برنامه کار خود ثبت کردند و زیر کار دست به تاسیس دفتری به نام دفتر کودک زد که شروع به تشکیل همایش‌ها و انتشار نشریاتی کرد.

آموزش خانواده در اروپای غربی

در سال ۱۹۲۵ سازمان یونسکو کنفرانس بین‌المللی درباره آموزش و بهداشت روانی در اروپای غربی در پاریس تشکیل داد این کنفرانس کمک بزرگی به تعلیم و تربیت خانوادگی کرد و بعد در سال ۱۹۵۶ نیز همین سازمان با یاری مدرسه والدین پاریس در شهر

فرهنگ

از دیدگاه امام خمینی (ره) فرهنگ عبارت از دانش، ادب؛ تعلیم و تربیت، اعتقادات، اخلاق و عمل، گرایش‌های فکری، هنجارها، باورها، ارزش‌ها، برداشت‌ها و هنر، اجتماع و قواعد آن‌ها در جامعه.

نظریه ایشان مبتنی بر ساخت انسان فرهنگی است.

ایشان موضوع انسان فرهنگی را به عنوان اصلی‌ترین جوهر فرهنگ قلمداد نموده و تکامل نظام اجتماعی را مستلزم ساخت انسان فرهنگی می‌داند. در حقیقت امام خمینی (ره) پویایی فرهنگی را در اصل تعلیم و تربیت، تزکیه نفس به طهارت روح و عمل حسنه تبیین نموده و با استناد به تعلیم عالیه اسلام، فرهنگ را اساس جامعه می‌دانند. ایشان در جای دیگر فرهنگ را مایه سعادت و شقاوت جامعه می‌دانند و می‌فرمایند: فرهنگ مبدأ همه خوشبختی‌ها و بدبختی‌های ملت است. اگر فرهنگ ناصالح باشد این جوان‌هایی که تربیت می‌شوند با این تربیت‌های ناصالح این‌ها در آتیه فساد ایجاد می‌کنند. (صالحی امیری، ۱۳۸۶، ۲۱۹)

از نظر امام خمینی (ره) وابستگی فرهنگی منشأ سایر وابستگی‌ها و عامل عقب‌ماندگی کشور و استقلال فرهنگی عامل تحقق استقلال در سایر ابعاد است. ویژگی اصلی فرهنگ اسلامی در مقایسه با فرهنگ‌های غربی و استعماری عبارتند از: غنی بودن، متریقی و موافق توسعه و پیشرفت بودن، انسان سازی و هدایت انسانی، استقلال از شرق و غرب و عدم قوم‌گرایی و ملیت‌گرایی، توجه خاص به اصول اعتقادی و اخلاقی، توجه ویژه به تعلیم و تربیت و تحصیل علم و دانش

اهمیت خانواده از منظر فرهنگی

ارزش‌هایی است که از طریق وحی یا الهام یا هر طریقی قطعی دیگر به ارمغان می‌رسد و هدایت و سعادت انسان را تأمین می‌کند. (خسروپناه ۱۳۸۱، ۵۵)

نقش آموزش‌های دینی در سلامت فردی و اجتماعی

وجود دین برای تکامل مادی و معنوی انسان ضروری است و فرد و اجتماع هر دو به اجرای مقررات و احکام دین که به منظور هدایت بندگان به سوی سعادت حقیقی تشریح گردیده است احتیاج دارند. دین در اصلاح فرد و جامعه تأثیر عمیق دارد موجب توسعه دید و فکر انسان‌هاست، عقل رشد می‌کند و منجر به ظهور صفات زیبای اخلاقی و امتیازات انسانی می‌شود (شایسته‌خوی ۱۳۸۴، ۵۵)

خانواده در وهله اول مکانی برای جامعه‌پذیری، بستری برای رشد عاطفی، محلی برای یادگیری آداب و رسوم و به طور کلی شکل‌گیری هویت افراد است، زیرا افراد در خانواده‌ها متولد می‌شوند. خانواده همچنین احساس امنیت را برای افراد مهیا می‌کند تا افراد در فضای امن ایجاد شده نسل به نسل همین نهاد را باز تولید کنند. نهاد خانواده در این مسیر تحولات گوناگون فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی را تجربه نموده است. (وثوقی ۱۳۷۸، ۱۲۲)

رابطه فرهنگ و دین

جیمز^۴ معتقد است که: «مؤثرترین داروی شفابخش نگرانی همانا ایمان و اعتقاد مذهبی است، ایمان یکی از قوایی است که بشر به مدد آن زندگی می‌کند و فقدان کامل آن در حکم سقوط بشر است» (انجمن اولیا و مربیان ۱۳۷۹، ۶۱)

بازنگری در سازمان فرهنگ مشخصاً نشان می‌دهد که مفروضات بنیادین یک فرهنگ که زیر بنای اساسی ارزش‌ها و هنجارها و به تبع آن رفتارهای آشکار است متأثر از آموزه‌های دینی است. آموزه‌های دینی در هر فرهنگی سهم به‌سزایی در تعیین مفروضات اساسی آن به عنوان زیر ساخت اصلی ارزش‌ها و هنجارها و به تبع آن رفتارهای نمادین و صوری افراد جامعه دارند. پس نتیجتاً مجموعه آنچه در قالب سبک کلی زندگی انسانی که از آن تعبیر به فرهنگ می‌شود، از طریق تأثیرگذاری بر جوهره اساسی ارزش‌ها، مفروضات و هنجارها، فرهنگ را متأثر از خود می‌کند. (بنیانیان، ۱۳۸۶، ۲۲۵)؛ (میلنروبرایت ۱۳۸۵، ۲۵)

آموزش‌های دینی

فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده و نظام‌مند نهادهای آموزشی جامعه برای آموزش آموزه‌های فردی و اجتماعی و اعتقادی و عبادی دین اسلام، که در این‌جا آموزش رسمی و غیررسمی مورد نظر است. آموزش‌ها و تعلیمات اسلامی، همگی در جهت امنیت، تکامل و رفاه اجتماعی مسلمین تشریح و تبیین گردیده است؛ و تأثیر و ارزش والای آن‌ها در ایجاد و استمرار آرامش روانی و امنیت فردی و سلامت اجتماعی و ملی است (جمالی، ۱۳۷۵، ۷۶). جهت‌گیری اصلی آموزه‌های دینی بر نیازها و تمایلات آدمی متمرکز است. برای سوق دادن تعلیم و تربیت در جهت رفع این نیازها، سازوکارهایی لازم است که از مهم‌ترین آن‌ها وجود برنامه درسی معنوی در نظام آموزشی است. تعلیم دینی در بر گیرنده همه ابعاد وجود انسان و تنظیم

دین

مجموعه تعالیم و دستورهایی است از جانب خداوند که نگرش و بینش انسان را برای تنظیم وظایف و روابط او با نظام هستی اعم از طبیعت، خود، خانواده و دیگران، شکل می‌دهد و او را در ایفای آنچه در زندگی دنیوی و اخروی بایسته و شایسته است یاری می‌رساند؛ لذا دین ناظر به همه شئون زندگی انسان است (محمدیان، ۱۳۸۴، ۷۳). مجموعه حقایق و

و واکنش‌های متناسب با این فضا را تعیین می‌کنند. این واکنش‌ها در اصل حاصل یک جو گرفتگی روانی است. (دادستان ۱۳۸۲، ۲۱۹)

کمیته امداد امام خمینی (ره)

نهادی مردمی که در ۱۴ اسفند سال ۱۳۵۷ یعنی ۲۲ روز بعد از بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران با تدبیر حکیمانه رهبر کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) و با هدف دستگیری و یاری نمودن محرومان و مستضعفان تشکیل گردید که علاوه بر کمک‌های مادی ارتقاء سطح فرهنگی خانواده‌های تحت حمایت یکی از محورهای اساسی و زیر بنایی فعالیت‌های این نهاد مقدس می‌باشد.

طرح نظام جامع آموزشی - تربیتی خانواده

طرح نوین آموزش خانواده ارائه شده از سوی معاونت امور فرهنگی کمیته امداد امام خمینی (ره) که به منظور ارتقاء سطح دانش و بینش خانواده‌ها و پرورش الهی نسل آینده در زمینه مسائل اقتصادی - بهداشتی - دینی عقیدتی - تحصیلی - سیاسی - فرهنگی و اجتماعی و دیگر موارد و با هدف تحکیم بنیان و توانمندسازی فکری و فرهنگی خانواده‌های تحت حمایت کمیته امداد امام خمینی (ره) و همچنین با بکارگیری دانش و تجارب متخصصین علوم تربیتی و روانشناسان دلسوز و آگاه، طراحی و تدوین گردیده است. (شیوه نامه طرح نظام جامع آموزشی و تربیتی کمیته امداد امام خمینی ۱۳۹۰)

اهمیت طرح نظام جامع آموزشی - تربیتی خانواده

تا زمانی که برنامه‌ریزی‌های فرهنگی - تربیتی به صورت «فرد محور» است و تأثیر عامل مهمی چون خانواده نادیده گرفته می‌شود، نباید انتظار نتیجه چندانی داشت. فرد محور بودن فعالیت‌ها علاوه بر آنکه فرصت

کننده روابط فردی و اجتماعی او در تمام زمینه‌ها می‌باشد. آموزه‌های راستین دین برای ساختن انسان والا و با کرامت برنامه ویژه و روش مخصوصی دارد به جهت ضرورت پیشگیری و مهار انسان از افتادن به غرقاب انحراف و کجی‌ها و به منظور رشد و ترقی او و رسانیدنش به کمال معنوی و آسمانی مورد توجه بوده است (ناطقی، ۱۳۸۴، ۱۲۲)؛ و همچنین تقویت ایمان و باورهای دینی به مثابه یک ملاک برای کارآمدی و ارزیابی راهبردهای آموزشی و در موضوعات درسی برنامه‌ریزی آموزشی مورد توجه قرار می‌گیرد (طباطبایی، ۱۳۸۶، ۲۱۱)

بنا به گفته کارل مایل: دین هر فرد واقعیت وجود هر او را مشخص می‌کند و بر هویت او نیز اثر می‌گذارد. اعتقادات مذهبی با سرنوشت انسان پیوند می‌خورد و جوشش‌های این عقاید در قلب انسان، اصول دیگر زندگی انسان را عمیقاً تحت تأثیر قرار می‌دهد (وست ۲۰۰۰، ۱۲۵)

جو یا فضای روانی حاکم بر خانواده

در روان شناسی، گرایش حاکم، تأکید بر مطالعه فرد است. روان شناسی تلاشی است در جهت شناخت رفتارهای افراد. از سوی دیگر جامعه شناسی در صدد مطالعه گروه‌های انسانی است، اعم از گروه‌های کوچک تا جامعه جهانی. برای مطالعه روان شناسی خانواده می‌باید مفهوم واسطه ای تحت عنوان جو یا فضای روانی حاکم بر خانواده را مورد توجه قرار دهیم. این جو یا فضای روانی است که رفتارهای اعضای خانواده را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. مقصود از فضای روانی، شرایطی است که چگونگی رفتار افراد را تعیین می‌کند. (احمدی، ۱۳۸۴، ۱۷). ما باید به این نکته توجه داشته باشیم که مجموعه تعامل‌ها، روابط و تجربیاتی که اعضای خانواده با یکدیگر دارند، فضای روانی حاکم بر خانه را رقم زده

- استفاده از فعالیت‌های فرهنگی- تربیتی را از اکثریت اعضای یک خانواده سلب می‌کند، روابط موجود و تأثیر و تأثر اعضای خانواده از یکدیگر را نیز نادیده می‌گیرد. به عنوان مثال چنانچه فردی زمان اندکی را در فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده حضور یابد، همان فرد نیز تمام عمر خود را در نهاد خانواده سپری می‌کند، نهادی با ماندگاری بیشتر و روابط تأثیرگذاری قوی‌تر. پس نیکوست که با محور قرار دادن خانواده در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی- تربیتی، اولاً فرصت حضور همه اعضای خانواده را در فعالیت‌های فرهنگی- تربیتی فراهم آوریم و در ثانی با مهندسی محیط و روابط خانوادگی، فضایی تربیتی را خلق کنیم.

مدل برنامه ریزی پویا (Dynamic programming)
روشی کارآمد برای حل مسائل است و آن بدین معناست که مسئله را به زیر مسئله‌هایی کوچک‌تر بشکنیم و برای هر یک از این زیر مسئله‌ها پاسخی درخور بیابیم و پاسخ مسئله کلی را از کنار هم قرار دادن این پاسخ‌های جزئی به دست آوریم.

اهداف ۶ بعد دینی طرح نظام آموزشی و تربیتی خانواده

- هدف بعد دینی: مهم‌ترین بُعد آموزشی که جهت دهنده سایر ابعاد است و این باور قطعی است که اگر خانواده‌ها و افراد در این بُعد تقویت شوند، در سایر ابعاد پیشرفت چشم‌گیری دارند، زیرا که سایر مسائل از بطن دین می‌جوشند.
- هدف بعد فرهنگی: توانمندی آگاهی و اطلاعات خانواده‌ها در زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی.
- هدف بعد رفتاری: آشنایی فرد با اصول روابط بین فردی، اقدامات پیشگیرانه و اصلاحی در خصوص آسیب‌های روانی و اقداماتی نیز در خصوص نگرانی‌های گذشته و دغدغه‌های آینده.
- هدف بعد تحصیلی: انگیزه بخشی به منظور سوادآموزی و انجام مشاوره و هدایت تحصیلی برای محصلین

شیوه‌های آموزش طرح آموزش خانواده

- طرح طبیب: حضور مشاورین دینی و خانواده و کارشناسان مسائل اجتماعی و بهداشتی در مناطق محروم.
- مدرسه خانواده: برای افرادی که امکان حضور در برنامه‌ها و کلاس‌های گروهی را ندارند.
- چهره به چهره: به صورت انتقال مطالب به صورت چهره به چهره است.
- اردوهای خانوادگی و تخصصی: با توجه به تأثیرات مطلوب حضور تمامی اعضاء خانواده در کنار یکدیگر جهت فراگیری، این اردوها طراحی شده است.

۵) هدف بعد بهداشتی: ارتقاء سطح بهداشت فردی،

سلامت فردی و سلامت خانواده

۶) هدف بعد اقتصادی: هدف فرهنگ سازی

کسب و کار و همچنین تصحیح الگوی مصرف است.

پیشینه پژوهش

۱) نتایج بدست آمده از تحقیق شهرام، اسدی، ۱۳۷۹، با

موضوع بررسی میزان تأثیر آموزش خانواده بر تغییر رفتار والدین نسبت به فرزندان خود در دوره راهنمایی و متوسطه شهر رضا. شورای تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش، نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین آموزش خانواده و ارتقای آگاهی‌ها و دانسته‌های تربیتی والدین، بهبود راهنمایی تحصیلی، هدایت دینی و اخلاقی فرزندان، شیوه‌های مناسب روابط خانوادگی وجود دارد. به عبارت دیگر تأثیر آموزش خانواده بر تغییر رفتار والدین نسبت به فرزندان خود در بین والدین آموزش دیده بیشتر از والدین آموزش ندیده می‌باشد. این تفاوت در بین والدین دانش‌آموزان دوره راهنمایی کمتر ولی در بین دانش‌آموزان دوره متوسطه بیشتر می‌باشد.

۲) علی ملک پور در پایان نامه کارشناسی ارشد رشته

روانشناسی بالینی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات خود در سال ۱۳۸۹، موضوع بررسی رابطه کلاس‌های آموزش خانواده با موفقیت تحصیلی فرزندان را انجام داد. هدف از تحقیق بررسی مقایسه ای وضعیت تحصیلی و تربیتی فرزندان والدین شرکت کننده در کلاس‌های آموزش خانواده با فرزندان غیر شرکت کننده در کلاس‌های آموزش خانواده در مدارس راهنمایی ناحیه دو شهر شیراز در سال تحصیلی ۹۰-۸۹ بود که جامعه آماری عبارت بوده از ۱۱۰ نفر از والدینی

که شرکت کرده‌اند و ۴۹ نفر که شرکت نکرده‌اند و با روش نمونه گیری خوشه ای تک مرحله ای از بین چند مدرسه راهنمایی انتخاب گردید و نتیجه ای که از پژوهش بدست آمد این بود که والدینی که شرکت کرده‌اند می‌توانند با بهره گیری از مدرسین مجرب و متخصص و مشاورین کارآمد و آگاه به مسائل تربیتی، بهترین روش تربیتی را در مورد فرزندان خود به کار گیرند تا فرزندان آن‌ها در جامعه دچار مشکل نشوند و از طریق این کلاس‌ها با جدی‌ترین و عملی‌ترین روش‌های تربیتی آشنا شده و علاوه بر آن با ارتباط بیشتر با معلمان بتوانند در موفقیت تحصیلی فرزندان خود تأثیر بگذارند.

۳) ریسچ هندیکس و چانچونگ (۲۰۰۳) در پژوهشی با عنوان تأثیر آموزش مهارت‌های ارتباطی به والدین نوجوانان انجام دادند، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که ۳۷ نوجوان و والدین شرکت کننده در جلسات آموزشی مهارت زندگی که به مدت ۶ هفته و هفته ای ۲ ساعت برگزار شده وبا والدین و نوجوانانی که در جلسات شرکت نکرده‌اند مقایسه شدند. نتیجه نشان داد، مادرانی که در این جلسات شرکت کردند نسبت مادران گروه کنترل ارتباط باز و بهتری را نسبت به نوجوانانشان پس از آموزش نشان دادند.

۴) مطالعه دیگری نیز توسط جنسون (۱۹۵۵) در باب کمک از طرف دانش‌آموزان برای انواع مختلف مسائل بعمل آمده است. از (۲۰٪) از ۸۰۰۰ نفر از دانش‌آموزان در ۷ دبیرستان به عنوان گروه نمونه درخواست شد که افرادی را که در مواقع لزوم برای دریافت کمک به آن‌ها مراجعه می‌کنند به ترتیب اول، دوم و سوم تعیین کردند. در فهرست گردآوری شده به ترتیب از والدین، مشاوران و معلمان و دوستان نام برده است.

روش تحقیق

این تحقیق بر مبنای هدف، یک تحقیق کاربردی و بر اساس روش، ترکیبی از روش مطالعه کتابخانه‌ای، پیمایشی در آن استفاده شده است، در قالب روش کتابخانه‌ای با مطالعه کتب و مقالات و بررسی اسناد، ابعاد مفهومی و نظری متغیرهای تحقیق از حیث نظری مورد کاوش قرار گرفته که حاصل آن دسترسی به چارچوب مفهومی و نظری تحقیق می‌باشد. از آنجا که در مطالعه منابع و ادبیات، تحقیقی با عنوان ما یافت نشد، در راستای تولید ادبیات مورد نیاز، تدوین نظریات مرتبط و جمع آوری دقیق پیشینه‌های تاریخی تحقیق‌های مرتبط با موضوع مورد پژوهش به بانک‌های اطلاعاتی و مراکز و منابع مکتوب و الکترونیکی مراجعه و نسبت به فیش برداری از اسناد علمی اقدام گردید. در سطح تجربی با استفاده از تکنیک نظر سنجی از خبرگان داده‌های مربوط به چارچوب مفهومی و نظری تعیین شده جمع‌آوری و چگونگی توزیع و روابط متغیرهای مورد مطالعه در قالب جامعه آماری مورد بررسی قرار گرفته است.

نظر به اینکه تحقیق حاضر از مطالعات غیر تجربی (غیر آزمایشگاهی) می‌باشد که در سطح توصیفی و تبیینی انجام می‌پذیرد. در سطح توصیفی از شاخص‌های فراوانی (فراوانی، درصد فراوانی، درصد تراکمی و ...) و نمودار ستونی استفاده شده است؛ و به کمک آزمون کلموگروف اسمیرنوف به بررسی نرمال بودن توزیع متغیرهای مورد بررسی قرار گرفته و از آزمون‌های پارامتریک (آزمون one sample t-test) جهت بررسی فرضیه‌ها استفاده سپس با کمک آزمون فریدمن متغیرها را رتبه بندی نموده‌ایم.

جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه خانواده‌های عضو طرح نظام جامع آموزشی-تربیتی خانواده کمیته امداد امام خمینی (ره) استان البرز به تعداد ۸۲۲ خانوار می‌باشند که نمونه آماری به روش

طبقه‌ای با انتساب متناسب و تصادفی انتخاب گردیده است. به منظور برآورد حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده می‌گردد و به منظور تعیین انحراف معیار جامعه مورد مطالعه تعداد ۳۰ نمونه از جامعه آماری مورد تحقیق، به طور تصادفی انتخاب و پیش آزمون می‌شوند. برای محاسبه حجم نمونه برای جامعه آماری مورد مطالعه با توجه به حجم نمونه کل جامعه آماری مورد مطالعه N برابر با ۸۲۲ و تعداد ۳۰ نمونه به عنوان پیش آزمون مورد بررسی قرار گرفت، انحراف معیار به دست آمده از این پیش آزمون برابر ۱/۱۸ به دست آمد که برای اطمینان بیشتر تعداد ۱۲۰ پرسشنامه در بین جامعه آماری توزیع گردید.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات در تحقیق حاضر عبارتند از: مصاحبه و پرسش‌نامه، مصاحبه در قالب یک نظرسنجی با تعدادی از مدیران فرهنگی کمیته امداد، اساتید محترم راهنما و مشاور، همچنین چند تن دیگر از اساتید محترم در حوزه مرتبط با این تحقیق در خصوص نحوه طراحی آن انجام گرفته و سؤالات مصاحبه در قالب کلی فرضیه‌ها و سؤالات تحقیق قرار داشته و جهت طراحی پرسشنامه از طیف لیکرت «پرسشنامه ارزیابی نگرش» استفاده گردید. به منظور ارزیابی اثر متغیرهای مستقل (آموزش‌های دینی، فرهنگی، رفتاری، تحصیلی، بهداشتی و اقتصادی) بر متغیر وابسته (توانمندسازی خانواده)، نحوه امتیاز دهی به پرسشنامه هم از امتیاز ۱ تا ۵ است. به منظور تعیین پایایی پرسشنامه در این تحقیق از روش آلفای کرونباخ جهت سنجش اعتبار ابزار اندازه‌گیری استفاده شده است. این روش زمانی به کار می‌رود که سؤالات آزمون دارای وجوه دو قسمتی نباشد بلکه به صورت درجه موافقت یا مخالفت باشد، یعنی گویه‌ها به صورت چند گزینه‌ای یا چند سطحی باشد. روش آلفای کرونباخ با هدف محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری از جمله پرسشنامه به کار می‌رود و نشان

آمار توصیفی

در این قسمت جداول آماری و نمودار مربوط به سن، جنسیت، سطح تحصیلات و سؤالات پرسشنامه مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در خصوص بررسی سؤالات پرسشنامه با توجه به کد گذاری انجام شده (خیلی زیاد ۵، زیاد ۴، تا حدودی ۳، کم ۲، خیلی کم ۱) میانگین پاسخگویی هر چه به عدد ۵ نزدیک‌تر باشد می‌توان نتیجه گرفت افراد با عامل مطرح شده در آن سؤال بسیار زیاد موافق هستند و هر چه میانگین به یک نزدیک باشد، نشان دهنده عدم موافقت افراد با عامل مطرح شده در آن سؤال است. میانگین در بازه ۱-۲/۳ کم، ۲/۳۱-۳/۷ متوسط و ۳/۷۱-۵ زیاد ارزیابی می‌گردد.

می‌دهد سؤال‌های آزمون تا چه حد توانایی سنجش ویژگی واحد را دارند. آلفای کرونباخ بین عدد صفر و یک نوسان می‌کند. اگر آلفای کرونباخ برابر یک باشد، نشانه دقت کامل و صد در صد ابزار اندازه‌گیری است و در صورتی که صفر باشد نشانه عدم پایایی است. بر این اساس برای پرسشنامه‌ای که در ابتدای کار به منظور پیش آزمون تحقیق حاضر انجام شد، توسط نرم افزار SPSS، ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد، که نشان می‌دهد که پایایی پرسشنامه جهت انجام تحقیق قابل قبول می‌باشد. در مجموع نیز آلفای کل پرسشنامه محاسبه گردید.

یافته‌های پژوهش

جدول (۲) بخشی از پرسشنامه تکمیل شده پژوهش

ابعاد	سؤالات زیر تا چه اندازه در بهبود وضعیت زندگی شما نقش داشته است؟	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم
دین	۱) طرح آموزش خانواده نقش مؤثری در آشنایی بیشتر شما و اعضای خانواده شما با آموزه‌های <u>دینی و عقیدتی</u> (اصول و فروع دین) داشته است.	۱۱	۱۳	۳۹	۳۱	۲۶
	۲) طرح آموزش خانواده نقش مؤثری در تشویق شما و اعضای خانواده شما به خواندن <u>نماز و قرآن داشته</u> است.	۱۰	۱۱	۳۸	۳۴	۲۷
	۳) طرح آموزش خانواده نقش مؤثری در <u>پاسخگویی به سؤالات شرعی و شبهات دینی</u> من و اعضای خانواده‌ام داشته است.	۱۴	۱۸	۴۲	۲۵	۲۱
	۴) طرح آموزش خانواده نقش مؤثری در اصلاح <u>حجاب (پوشش ظاهری)</u> من و اعضای خانواده‌ام داشته است.	۲۱	۲۱	۴۳	۱۹	۱۶
	۵) <u>مشاورین دینی</u> طرح آموزش خانواده که در منزل شما حضور بهم رساندند نقش مؤثری در برطرف کردن نیازها و انتظارات شما از یادگیری آموزه‌های دینی و عقیدتی داشته‌اند.	۱۲	۱۴	۴۰	۳۰	۲۴
مهارت‌های زندگی	۶) طرح آموزش خانواده نقش مؤثری در آشنایی بیشتر شما و اعضای خانواده شما با <u>مهارت‌های زندگی</u> (فرزند پروری، قدرت تصمیم‌گیری، حل مسائل و ...) داشته است.	۸	۱۶	۴۴	۳۰	۲۲
	۷) طرح آموزش خانواده نقش مؤثری در <u>کاهش اضطراب و نگرانی</u> (کاهش دغدغه‌های آینده و نگرانی‌های گذشته) شما و اعضای خانواده شما داشته است.	۹	۱۷	۴۵	۲۸	۲۱
	۸) طرح آموزش خانواده نقش مؤثری در بهبود ارتباط <u>بین فردی</u> شما و اعضای خانواده شما داشته است.	۱۲	۲۱	۴۳	۲۶	۱۸
	۹) طرح آموزش خانواده نقش مؤثری در <u>بهداشت روانی و کاهش رفتارهایی از قبیل</u> (کنترل خشم، کنترل پرخاشگری، وسواس و ...) شما و اعضای خانواده شما داشته است.	۷	۱۵	۴۳	۳۱	۲۴
	۱۰) طرح آموزش خانواده نقش مؤثری در <u>کاهش یا رفع آسیب‌های اجتماعی</u> (طلاق، اعتیاد و ...) شما و اعضای خانواده شما داشته است.	۲۷	۳۱	۴۲	۱۱	۹
مشاورین خانوادگی	۱۱) طرح آموزش خانواده نقش مؤثری در <u>آماده سازی فرزندانم برای ازدواج</u> شما داشته است.	۲۳	۲۹	۴۳	۱۵	۱۰
	۱۲) <u>مشاورین خانواده</u> طرح آموزش خانواده که در منزل شما حضور بهم رساندند نقش مؤثری در برطرف کردن نیازها و انتظارات شما در بالا بردن مهارت‌های زندگی داشته‌اند.	۱۹	۲۵	۴۶	۱۷	۱۳

جدول (۳) بافت نگار متغیر سن

تعداد	میانگین	میانه	مد	انحراف معیار	کمترین مقدار	بیشترین مقدار
۱۲۰	۸.۴۲	۴۳	۴۴	۰.۴۹	۲۴	۶۰

جدول (۴) توزیع متغیر میزان تحصیلات

سطح تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
ابتدایی	۵۴	۴۵	۴۵
راهنمایی	۳۷	۸.۳۰	۸.۷۵
دیپلم	۲۴	۲۰	۸.۹۵
دانشگاهی	۵	۲.۴	٪۱۰۰
جمع کل	۱۲۰	٪۱۰۰	

بررسی نرمال بودن داده‌ها

با توجه به جدول شماره ۵ مقابل از آنجا که سطح معنی داری آزمون نرمال بودن تمام متغیرها به غیر از متغیر بعد فرهنگی و اجتماعی بیشتر از ۰/۰۵ می‌باشد بنابراین فرض صفر را پذیرفته و با اطمینان ۹۵٪ می‌توان گفت توزیع متغیر نرمال است. بنابراین جهت بررسی فرضیه‌های تحقیق از آزمون t یک جامعه استفاده می‌نماییم. متغیر بعد فرهنگی و اجتماعی داری سطح معنی داری ۰/۰۰۴ است. از آنجا که سطح معنی داری آزمون کمتر از ۰/۰۵ است فرض صفر رد شده و توزیع متغیر نرمال نیست بنابراین جهت بررسی فرضیه مربوطه از آزمون دو جمله ای استفاده می‌نماییم.

در این قسمت ابتدا به بررسی نرمال بودن متغیرهای عوامل ساختاری، رفتاری و زمینه ای می‌پردازیم. فرض صفر آزمون عبارت است از (H_0) : نرمال بودن توزیع متغیرها فرض مقابل عبارت است از (H_1) : عدم نرمال بودن توزیع متغیر مورد بررسی. در صورتی که سطح معنی داری آزمون کمتر از ۰.۰۵ باشد فرض صفر را رد کرده و با اطمینان ۹۵٪ می‌توان گفت توزیع داده‌ها نرمال نیست. در صورتی که سطح معنی داری آزمون بیشتر از ۰.۰۵ باشد فرض صفر را می‌پذیریم و توزیع داده‌ها نرمال است.

جدول (۵) بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها

نتیجه	سطح معنی داری (p)	مقدار آماره z	
P>0.05 پذیرش فرض صفر- توزیع متغیر نرمال است.	۱۵۲.۰	۱۳۶.۱	بعد دینی
P>0.05 پذیرش فرض صفر- توزیع متغیر نرمال است.	۶۶۵.۰	۷۲۸.۰	بعد رفتاری
P<0.05 رد فرض صفر- توزیع متغیر نرمال نیست.	۰.۰۴	۷۷۲.۱	بعد فرهنگی و اجتماعی x
P>0.05 پذیرش فرض صفر- توزیع متغیر نرمال است.	۰.۹۶	۲۳۳.۱	بهداشتی
P>0.05 پذیرش فرض صفر- توزیع متغیر نرمال است.	۰.۹۱	۲۴۳.۱	اقتصادی
P>0.05 پذیرش فرض صفر- توزیع متغیر نرمال است.	۱.۰۳	۲۱۷.۱	تحصیلی

جدول (۶) آزمون t

تعداد	میانگین	آماره t	درجه آزادی	فاصله اطمینان ۹۵٪	
				سطح معنی داری	حد بالا / حد پایین
۱۲۰	۲۳.۳	۸۴۱.۲	۱۱۹	۰.۱۵	۴۲.۰ / ۰.۰۴

جدول (۷) آزمون t فرضیه فرعی اول: آموزش‌های بعد دینی

تعداد	میانگین	آماره t	درجه آزادی	فاصله اطمینان ۹۵٪	
				سطح معنی داری	حد بالا / حد پایین
۱۲۰	۲۵.۳	۰۲۱.۳	۱۱۹	۰.۰۳	۴۲.۰ / ۰.۰۸

بررسی فرضیه‌های تحقیق

با توجه به جدول شماره ۶ مقدار آماره آزمون و سطح معنی داری به ترتیب برابر ۲/۴۸۱ و ۰/۰۱۵ است. جهت بررسی از آزمون t استفاده شده است. در این آزمون میانگین برابر ۳ را به معنی خنثی و عدم تأثیرگذاری در نظر گرفته شده است. با توجه به اینکه سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ است بنابراین فرض صفر رد شده و با اطمینان ۹۵٪ می‌توان گفت طرح نظام جامع آموزشی و تربیتی خانواده کمیته امداد امام خمینی (ره) بر تحکیم بنیان خانواده‌های تحت حمایت استان البرز تأثیر دارد و با توجه به مثبت بودن دو سر فاصله اطمینان می‌توان گفت میانگین بیشتر از ۳ بوده و تأثیرگذاری بالاست.

جهت بررسی فرضیه‌های تحقیق با توجه به نتایج آزمون کلموگروف اسمیرنوف، از آزمون one sample t-test و آزمون دوجمله ای استفاده می‌نماییم. در صورتی که سطح معنی داری آزمون کمتر از ۰/۰۵ باشد فرض صفر رد شده و متغیرهای مورد نظر بر بهبود وضعیت زندگی افراد تأثیر دارد.

فرضیه اصلی: طرح نظام جامع آموزشی و تربیتی خانواده کمیته امداد امام خمینی (ره) بر تحکیم بنیان خانواده‌های تحت حمایت استان البرز تأثیر بالایی داشته است.

بررسی فرضیه‌های فرعی تحقیق

جدول (۸) آزمون t فرضیه فرعی اول: آموزش‌های بعد فرهنگی

گروه	تعداد	احتمال مشاهده شده	احتمال مورد آزمون	سطح معنی داری
گروه ۱ (کمتر یا مساوی ۳)	۱۰۲	۸۵.۰	۵.۰	۰.۰۰۰
گروه ۲ (بیشتر از ۳)	۱۸	۱۵.۰		

جدول (۹) آزمون t فرضیه فرعی اول: آموزش‌های بعد رفتاری-روانی

تعداد	میانگین	آماره t	درجه آزادی	فاصله اطمینان ۹۵٪	
				سطح معنی داری	حد بالا / حد پایین
۱۲۰	۲۲.۳	۳۱۳.۲	۱۱۹	۰.۲۲	۴۱.۰ / ۰.۳۲

جدول (۱۰) آزمون t فرضیه فرعی اول: آموزش‌های بعد تحصیلی

تعداد	میانگین	آماره t	درجه آزادی	سطح معنی داری	فاصله اطمینان ۹۵٪	
					حد بالا	حد پایین
۱۲۰	۶۴.۲	-۳۸۵.۴	۱۱۹	۰۰۰.۰	-۱۹.۰	-۵۲.۰

جدول (۱۱) آزمون t فرضیه فرعی اول: آموزش‌های بعد بهداشتی

تعداد	میانگین	آماره t	درجه آزادی	سطح معنی داری	فاصله اطمینان ۹۵٪	
					حد بالا	حد پایین
۱۲۰	۲۲.۲	-۶۴۴.۱۲	۱۱۹	۰۰۰.۰	-۶۵.۰	-۸۹.۰

جدول (۱۲) آزمون t فرضیه فرعی اول: آموزش‌های بعد اقتصادی-معیشتی

تعداد	میانگین	آماره t	درجه آزادی	سطح معنی داری	فاصله اطمینان ۹۵٪	
					حد بالا	حد پایین
۱۲۰	۷۴.۲	-۵۱۳.۳	۱۱۹	۰۰۱.۰	-۱۱.۰	-۳۹.۰

رتبه بندی شاخص‌ها

جدول (۱۳) آزمون فریدمن

آماره کای دو	درجه آزادی	سطح معنی داری
۰۱۷.۱۳۳	۵	۰۰۰.۰

با توجه به جدول شماره ۱۳ مشاهده می‌شود سطح معنی داری آزمون ۰/۰۰۰ است، با توجه به اینکه سطح معنی داری آزمون کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد، فرض صفر رد شده و با اطمینان ۹۵٪ می‌توان گفت ابعاد طرح نظام جامع آموزشی و تربیتی خانواده دارای اولویت‌های متفاوتی هستند.

جدول (۱۴) رتبه بندی ابعاد طرح نظام جامع

آموزشی و تربیتی خانواده

رتبه	میانگین رتبه	ابعاد
۱	۵.۴	بعد دینی
۲	۳۲.۴	بعد رفتاری
۵	۲۵.۳	بعد فرهنگی و اجتماعی
۶	۰۸.۲	بهداشتی
۴	۳۱.۳	اقتصادی
۳	۵۴.۳	تحصیلی

نتیجه گیری

با بررسی نظریات و دیدگاه‌های اندیشمندان و صاحب‌نظران علوم انسانی و نیز نقطه نظرات مدیران فرهنگی نهاد مزبور تا حد بسیار بالایی فرضیات مورد نظر تحقیق تایید گردید. نتیجه تحقیق نشان دهنده تأثیرگذاری بالای طرح نظام جامع آموزشی و تربیتی خانواده اجرا شده در کمیته امداد امام خمینی (ره) استان البرز بر توانمندسازی و ارتقاء سطح آگاهی‌ها و توانایی‌های سرپرست و سایر اعضای خانواده‌های تحت حمایت است. با توجه به مطالعات، رابطه دین با توانمندی فکری خانواده رابطه ای تنگاتنگ است؛ و از میان تمام نظریات جامعه‌شناسان و صاحب‌نظران، نظریات اسلام راجع به سبک زندگی کامل‌تر و جامع‌تر است؛ زیرا که اسلام از لحظه بستن نطفه انسان تا لحظه مرگ، شیوه و روش زندگی را معین کرده و نه تنها سبک و روش زندگی خوب را نشان داده بلکه از طرفی دیگر، عاقبت روش زندگی نادرست را نیز چه در دوران زندگی و چه پس از آن نشان داده است.

در بعد آموزش دینی طرح با محور قرار دادن تقویت دینی و اعتقادی خانواده‌ها توفیق بالایی در

اجرای واجبات دینی از سوی خانواده‌ها، ارتقاء سطح آشنایی آن‌ها با مسائل دینی و عقیدتی و پاسخگویی به

شباهت دینی خانواده‌ها در آموزش‌های گروهی، حاصل گردید و این بعد آموزشی در توفیق ابعاد آموزشی دیگر تأثیر بالایی داشت.

در بعد آموزش فرهنگی طرح اجرای طرح فلاح و برگزاری اردوهای فرهنگی و تربیتی خانوادگی و

تخصصی نقش مؤثری در ایجاد نشاط، آموزش مسائل دینی، رفتاری و تربیتی و معرفی طرح‌های خودکفایی به خانواده‌ها داشته است.

(۱) اولویت دادن به خانواده به عنوان بنیادی‌ترین نهاد

اجتماعی و توجه به مصالح آن در سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های مرتبط و مؤثر در خانواده.

(۲) افزایش تعامل و همکاری کمیته امداد با سایر

نهادهای و سازمان‌های فرهنگی به جهت بهره‌برداری از ظرفیت‌های فرهنگی متقابل و تلاش در جهت کاهش موازی کاری‌ها.

در بعد آموزش رفتاری طرح حضور مشاورین

دینی و خانواده در منازل خانواده‌ها باعث ارتقاء مهارت‌های ارتباطی اعضای خانواده، آشنایی با مهارت‌های زندگی و کاهش اضطراب و نگرانی خانواده‌ها شده است.

در بعد آموزش تحصیلی طرح، ارائه مشاوره به

خانواده‌ها باعث هدایت و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان، بهبود افت تحصیلی اعضای خانواده و هدایت

جدول (۱۵) تطبیقی: نظریه‌های صاحب‌نظران در خصوص آموزش خانواده

نتایج تحقیق	مبانی نظری
آموزش ابعاد اقتصادی-بهداشتی-دینی عقیدتی-تحصیلی-سیاسی-فرهنگی و اجتماعی و... توسط طرح کمیته امداد.	برنامه‌های موفق آموزش خانواده، اکولوژیک هستند (بر کل نظام‌ها و محیط‌هایی که والد و نیز فرزند را احاطه کرده‌اند، متمرکز می‌شوند).
کمیته امداد امام خمینی (ره) باهدف خدمت به محرومین در بخش‌های فرهنگی، درمانی، حمایتی، حقوقی و اشتغال، تشکیل شده است.	رعایت اصل همیاری (پاسخگویی به کلیه نیازها) از اصول آموزش موفقیت‌میز خانواده است.
بکارگیری مدل برنامه ریزی پویا (شکستن مسئله به زیر مسئله)	آموزش مؤثر خانواده نیاز به برنامه ریزی بلندمدت و هدفمند دارد
آموزش و بکارگیری متخصصین و مشاورین دینی و خانواده	استفاده از کارشناسان و خبرگان در آموزش
حضور متخصص دینی و مشاورین خانواده در منازل مددجویان	درمهمترین راهبرد آموزش خانواده که ملاقات متخصصان با والدین در خانه است تماس‌های شخصی یک راهبرد موفق آموزشی است. مخصوصاً در مورد والدینی که احساس انزوا یا محرومیت دارند.
بالاترین تأثیرگذاری در بعد آموزش‌های دینی طرح است	مفروضات بنیادین یک فرهنگ، متأثر از آموزه‌های دینی است

- (۳) توسعه آگاهی زنان و اعضای خانواده در خصوص ایجاد الگوی صحیح اقتصادی و تنظیم درآمدها و هزینه‌های خانواده در قالب طراحی برنامه‌های آموزشی. (فرهنگ سازی جهت ساده زیستی با هدف دستیابی به اصلاح الگوی مصرف)
- (۴) به جهت سرپرست زن بودن اکثر خانواده‌ها، آموزش و حمایت از کسب و کار در بخش مشاغل خانگی جهت بهبود وضعیت اقتصادی و معیشتی ایشان پیشنهاد می‌گردد (آموزش زندگی مبتنی بر تولید به جای مبتنی بر مصرف)
- (۵) به جهت تأثیرگذاری بالای برنامه‌های اردویی امداد علی‌الخصوص اردوهای فرهنگی و تربیتی در محل اردوگاه‌ها که در آن با ایجاد فضای نشاط و متنوع فرهنگی انتقال مفاهیم تربیتی سریع‌تر انجام می‌گردد، طراحی و برگزاری اردوهای یک روزه، یک شبانه روزه و تابستانی طی سال به صورت مستمر هدفمند مورد تأکید است.
- (۶) طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی فرهنگی به صورت گروهی و به روش غیرمستقیم و با استفاده از ابزار هنر (نمایش، تئاتر و ...) و رسانه (پخش فیلم، برپایی نمایشگاه و ...).
- (۷) ارتقاء آگاهی اعضای خانواده نسبت به هنجارها، ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی و خانوادگی به منظور برخورد صحیح با مشکلات و بحران‌های زندگی در قالب برگزاری ایستگاه‌های آموزشی.
- (۸) اصلاح الگوی مشارکت در صحنه‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی زنان متناسب با نقش‌های خانوادگی آنان.
- (۹) توسعه فرهنگ ساده زیستی، قناعت، خوداتکایی، تولید و ارائه الگوی مناسب مصرف به منظور تصحیح فرهنگ اقتصادی خانواده.
- (۱۰) تشویق و حمایت جوانان به تشکیل خانواده همراه با تعدیل توقعات و تأثیر آن بر صیانت نفس و سلامت فرد و جامعه.
- (۱۱) فرهنگ سازی نحوه صحیح استفاده از تکنولوژی‌ها مانند اینترنت، موبایل، ماهواره و غیره که در ارتباط مستقیم با رفتارهای جوانان می‌باشد باید به صورت فوریت پیگیری شود.
- (۱۲) با توجه به اینکه استان البرز از جمله استان‌های مهاجرپذیر بالا و به همراه فرهنگ متفاوت می‌باشد طراحی شیوه‌های آموزشی در کلیه ابعاد آموزشی متناسب با فرهنگ خانواده‌های تحت حمایت مورد تأکید است.
- (۱۳) آموزش تخصصی مشاورین دینی و خانواده جهت بالا بردن سطح تخصص، مهارت و آموزش همه جانبه جهت نیل به اهداف عالی طرح.
- (۱۴) با توجه به حجم بالای کاری طرح نظام جامع آموزشی-تربیتی خانواده و دارا بودن ۶ بعد آموزشی و با توجه به نتایج تحقیق که نیاز به ابعاد آموزشی تحصیلی، بهداشتی و اقتصادی به عنوان یک بعد مجزا جهت آموزش به خانواده‌ها را کمرنگ می‌بیند، پیشنهاد می‌گردد جهت برنامه ریزی دقیق‌تر و کم هزینه تر و وقت گذاری کمتر، ۳ بعد آموزشی مذکور در ابعاد آموزشی رفتاری- فرهنگی و دینی ادغام شوند.
- (۱۵) با توجه به حجم بالای مأموریت‌های کاری حوزه فرهنگی کمیته امداد نسبت به ساختاری که برای آن تعریف شده، حوزه مذکور جهت اجرای اکثر برنامه‌های خود نیاز به نیروی انسانی بیشتر، اصلاح وضعیت حق‌الزحمه ایشان و اصلاح ساختار اداری پررنگ‌تری دارد.

منابع و مأخذ

- (۱) قرآن کریم
- (۲) آئین نامه اجرائی طرح آموزش خانواده کمیته امداد امام خمینی (ره). ۱۳۷۶. شیوه نامه طرح نظام جامع آموزشی و تربیتی کمیته امداد امام خمینی (ره) - سال ۱۳۸۹.
- (۳) احمدی، بتول و همکاران. (۱۳۸۶). سیمای سلامت زنان. تهران: روابط عمومی شورای فرهنگی اجتماعی زنان
- (۴) اسدی، شهرام. (۱۳۷۹). بررسی میزان تأثیر آموزش خانواده بر تغییر رفتار والدین نسبت به فرزندان خود در دوره راهنمایی و متوسطه شهر رضا. شورای تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش.
- (۵) آقا بخشی، حبیب. (۱۳۷۸). اعتیاد و آسیب شناسی خانواده. تهران: انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی.
- (۶) انجمن اولیاء و مربیان. ۱۳۷۹. نماز در سیمای خانواده. تهران: انتشارات سازمان اولیاء و مربیان
- (۷) بنیانیان، ح. (۱۳۸۶). فرهنگ توسعه: خط مشی گذاری برای تقویت فرهنگ توسعه در ایران. تهران: امیرکبیر
- (۸) بیان زاده، اکبر. ۱۳۷۹. ضرورت نگاه به ارزش های دینی در مشاوره و روان درمانی. ماهنامه روان شناسی دین، شماره ۱.
- (۹) ثابتی، حسن. (۱۳۷۵). بررسی نگرش اولیا دانش آموزان درباره عوامل مؤثر جذب آنها به کلاس های آموزش خانواده در شهر یزد. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید بهشتی.
- (۱۰) جمالی، مرتضی. (۱۳۷۵). امنیت جامعه اسلامی از دیدگاه قرآن و حدیث. پایان نامه کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی. دانشگاه آزاد اسلامی مشهد.
- (۱۱) جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۷۲). شریعت در آینه معرفت. قم: موسسه فرهنگی رجاء.
- (۱۲) حاج یوسفی، علی. (۱۳۷۲). بررسی مفهوم و پدیده بی سرپرستی. جلد ۲. تهران: معاونت پژوهشی دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی
- (۱۳) خسروپناه، عبدالحسین. (۱۳۸۱). انتظار بشر از دین. تهران، ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
- (۱۴) خسروی، ابو تراب. (۱۳۸۲). رود راوی. تهران: نشر قصه.
- (۱۵) دادستان، پریرخ. (۱۳۸۲). روانشناسی جنایی. تهران: انتشارات سمت
- (۱۶) دستورالعمل جامع آموزشی خانواده آموزش و پرورش. (۱۳۷۷)
- (۱۷) شایسته خوی، منور. (۱۳۸۴). آثار اجتماعی دین در قرآن. پایان نامه کارشناسی ارشد حوزوی حوزه علمیه خراسان. کمیته ارزشیابی تحصیلات حوزوی.
- (۱۸) صالحیان، محمود. (۱۳۷۸). گامی در برنامه آموزش خانواده. انجمن اولیا و مربیان. تهران.
- (۱۹) صالحی امیری، سیدرضا. (۱۳۸۶). مفاهیم و نظریه های فرهنگی. تهران: ققنوس.
- (۲۰) صالحی امیری، سیدرضا. (۱۳۸۸). انسجام ملی و تنوع فرهنگی. تهران: انتشارات مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک
- (۲۱) طالب زاده، محسن. (۱۳۸۵). آموزش خانواده. تهران: پیام مؤلف.
- (۲۲) طباطبائی، محمدحسین. (۱۳۸۶). المیزان، ترجمه موسوی همدانی محمد باقر. قم: انتشارات اسلامی
- (۲۳) کاسیرز، ارنست. (۱۹۶۲). فلسفه روشنفکری. ترجمه: یدالله موفق. تهران: انتشارات نیلوفر.
- (۲۴) کمانگری، مرتضی. (۱۳۷۵). بررسی نگرش مذهبی با میزان اضطراب، افسردگی و سلامت روانی.

36) Unesco. (2010a). Citizenship education for the 21st century. Available from--
http://www.unesco.org/education/tlsf/TLSF/theme_b/mod07/mod07/task03/appendix tm [Accessed 2010-01-27 4:42 pm]

37) Unesco. (2010b). Teaching and learning for a sustainable future, curriculum themes, Culture & religion for asustainable future. available from: www.unesco.org/ducation/lsf/TLSF/pdf/pdf_list.htm (Accessed 2010-03-17 10:35 am)

38) united Nation, 1984, Mc3, qwan, 1990

یادداشت‌ها

¹ نهاد مقدس کمیته امداد امام خمینی (ره) : دومین نهاد انقلابی که دقیقاً ۲۲ روز پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران در تاریخ ۱۴ اسفند ماه ۱۳۵۷ با صدور حکم پر خیر و برکت و تاریخی حضرت امام خمینی (ره) برای مدت نامحدود جهت رسیدگی به امور محرومان و مستضعفان تشکیل گردید.

² Carl ragers

³ Michael rosenbaum

⁴ William James

رساله دوره دکتری پزشکی، تهران، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران.

۲۵) محمدیان، محی‌الدین بهرام. (۱۳۸۴). نگاهی دیگر به حقوق فرزندان از دیدگاه اسلام، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.

۲۶) معیدفر، سعید و نفیسه محمدی. (۱۳۸۵). زنان سرپرست خانوار: نکته‌ها و آسیب‌های اجتماعی. پایان نامه دکتری جامعه‌شناسی نظری-فرهنگی. دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

۲۷) ملک پور، علی. (۱۳۸۹). بررسی رابطه کلاس‌های آموزش خانواده با موفقیت تحصیلی فرزندان. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته روانشناسی بالینی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات.

۲۸) میلنز، آ، براویت، ج. (۱۳۸۵). درآمدی بر نظریه فرهنگی معاصر. ترجمه ج محمدی، چاپ اول، تهران: انتشارات ققنوس.

۲۹) ناطقی، محمدتقی. (۱۳۸۴). نقش دین در سلامت جامعه، قم: نسیم انتظار

۳۰) نجاتی، عثمان. (۱۳۸۴). قرآن و روان‌شناسی دین. ترجمه: عباس عرب. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.

۳۱) وثوقی، منصور. (۱۳۷۸). مبانی جامعه‌شناسی رشته علوم اجتماعی. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.

۳۲) وست، ویلیام. (۲۰۰۰). روان‌درمانی و معنویت. ترجمه شهریار شهیدی و سلطان علی شیرافکن در سال ۱۳۸۴. تهران: انتشارات رشد.

33) Anderson E, Hoeberigs R, Mackinnon L , Thwaites T. (2004). Culturally inclusive arts education in Aotearoa. New Zealand, School for Visual and Creative Arts in EducationThe. University of Auckland New Zealand, 1-3

34) Beeker, joan. 1999. partnerships with families promot TRIO student achievement

35) Rogers, C. (1951). Client-centered Therapy: Its current practice, implications and theory. Boston: Houghton Mifflin

